

УДК 378.091.12.-051:373.3]:159.942.5

Сакалюк О. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено теоретичний аналіз понять “емпатійні здібності”, “емпатійний потенціал”, “емпатійна компетентність”. Наведено перелік різних видів емпатійних здібностей. Розкрито сутність емпатійного потенціалу як прояву внутрішньої рефлексії. Виділена відмінність між термінами “компетенція” і “компетентність”. Доведено необхідність формування базових понять емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: здібності, потенціал, професійний потенціал, компетенція.

В сучасних умовах глобалізації розвитку освітянської діяльності проблема підготовки майбутнього вчителя початкової школи для подальшої професійної реалізації на ринку праці набуває винятково важливого значення. Особливої актуальності вона набуває у зв'язку з модернізацією сучасної вищої освіти, пов'язаною зі стрімкими динамічними змінами в сучасних соціально-економічних умовах.

Аналіз наукових джерел, що висвітлюють досвід європейських країн у розбудові системи вищої освіти крізь призму компетентнісного підходу, засвідчує необхідність визначення для системи освіти України стратегічних орієнтирів і тактичних заходів щодо відображення у системі підготовки вчителя основних складових базових професійних компетенцій випускника [8; 9].

Метою статті є аналіз та узагальнення існуючих підходів до трактування понять “емпатійні здібності”, “емпатійний потенціал” та “емпатійна компетентність” як складових емпатійної культури майбутнього вчителя початкової школи; визначення співвідношення цих понять.

Аналіз наукової літератури показав, що феномен емпатійних здібностей майбутнього вчителя початкової школи на сучасному етапі його дослідження розглядається неоднозначно (Б. Теплов, К. Платонов, О. Ковальов). Дослідженням структури емпатійних здібностей займалися: В. Андрєєв, А. Деметру, В. Дружинін, А. Поддьяков, Е. Регірере, О. Савенков.

Проблема потенційних можливостей та їх реалізації в діяльності майбутніх педагогів розглядається в роботах Г. Балла, Л. Виготського,

Д. Ельконіна, Г. Костюка, Л. Божовича, С. Максименка. Поняття “потенціал” у роботах філософів і вчених трактується як “здатність творити світ для себе” (А. Боднар, М. Лоський, С. Франк, С. Рубінштейн); як “життєва стратегія і життєва перспектива” (А. Абульханова-Славська).

С. Рубінштейн усталене розуміння поняття “здібності” трактував як “складне утворення, комплекс психічних властивостей, які роблять людину придатною до певного, історично складеного виду суспільно-корисної професійної діяльності” [8, с. 290].

За допомогою здібностей майбутній педагог більш успішно реалізовує свою діяльність. Відомо, що за рівних умов різні люди досягають неоднакових результатів. Якість виконання роботи, її успішність та рівень досягнень залежить від здібностей особистості.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного виконання певної продуктивної діяльності, не зводяться до знань, умінь і навичок, але забезпечують легкість і швидкість їх засвоєння та набуття. Здібності пронизують усі рівні індивідуальності, взаємодіючи з іншими якостями, оскільки мають комплексну природу[6].

Емпатійні здібності – це функціональна властивість особистості майбутнього вчителя визначати джерело емоцій молодших школярів, розпізнавати зв'язки між словами та емоціями, інтерпретувати значення емоцій, що стосуються взаємовідносин, усвідомлювати переходи від однієї емоції до іншої та прогнозувати подальший розвиток дій молодших школярів.

Емпатійні здібності включають у себе наступні види, такі як:

Комунікативні здібності – здібності, які сприяють налагодженню оптимальних стосунків з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі;

Перцептивні – здатність педагогів проникати у внутрішній світ школярів, з метою розуміння їх емоційних станів. Емпатійна перцепція – багатофункціональний психічний процес, який припускає сприйняття зовнішніх ознак дитини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію та прогнозування на цій основі її вчинків, а також це важливий психологічний процес, відповідальний за здійснення школярами певної соціальної поведінки.

Експресивні – здібності, що виявляються у емоційній наповненості взаємодії з учнями. Їх елементами є правильна дикція, добре поставлений голос, дихання, узгодженість мови, міміки і жестикуляції.

Сугестивні здібності, що виражають здатність майбутнього вчителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів. Це пов'язано із вміннями педагогів переконувати, рівнем їх педагогічної свідомості, цілеспрямованістю дій, сформованістю вольової сфери.

Прогностичні здібності, що виявляються у передбаченні результатів

дій, у виховному проектуванні особистості учнів, умінні прогнозувати розвиток їх якостей.

Емпатійні здібності включають багато особистісних якостей і розкриваються через певні дії, уміння, навички. Виявляються емпатійні здібності у особливій чутливості внаслідок міжособистісної взаємодії зі школярами, витримувати емоційні навантаження, бути стійкими до педагогічного “вигорання”.

Відзначимо, що необхідно чітко визначитися щодо базового поняття дослідження, яким є поняття “потенціал”, “професійний потенціал”, “емпатійний потенціал” майбутніх учителів початкової школи.

Сучасні наукові дослідження дають змогу визначити потенціал як універсальну загальнонаукову категорію, що означає “сукупність наявних засобів, можливостей у конкретній області” [2, с. 223].

В. Мясіщев виділяв у структурі психічного дві базисні складові: процесуальну та потенційну. Вони становлять єдність, виступаючи при цьому різними, а не тотожними поняттями. Б. Ананьєв, досліджуючи процес онтогенетичного розвитку людини, особливе значення надавав проблемі вивчення психічних резервів та ресурсів, ставив питання про розкриття істинних потенціалів розвитку людини. Під потенціалом він розумів властивості індивіда й особистості, що визначають готовність і здатність до виконання дій та досягнення в ній певного рівня продуктивності, інтегровані в людині як у суб'єкта діяльності. На його думку, потенціали розвитку є одними з істотних властивостей як особистості, суб'єкта діяльності, так і індивіда. Він зазначає, що людина як суб'єкт трудової діяльності має певні потенціали – працездатність і спеціальні здібності, активність у формі ціннісних орієнтацій, мотивів [7, с. 263-293].

Термін “потенціал” досить широко використовується в різних галузях сучасного знання. У зв'язку з цим він не має свого єдиного й однозначного визначення, оскільки залежно від конкретної точки зору тієї чи іншої галузі науки трактується авторами по-різному.

Насамперед, звернімося до філологічного словника: “потенціал” походить від лат. “potentia” – сила, можливість, здатність, яка існує в прихованому вигляді і може проявити себе у відповідних умовах. Також потенції розуміються як сукупність джерел, засобів, резервів, які можуть бути використані у зв'язку з досягненням певної мети [11, с. 330].

Уперше цей термін як спеціальне позначення наукового об'єкта був використаний у природничо-наукових розробках з фізики. У межах предмета останньої під потенціалом розуміють фізичну величину, що характеризує силове поле в окремій точці. Вже накопичено безліч праць, безпосередньо чи побічно присвячених проблемі потенціалу. Це свідчить про всебільший науковий інтерес до самого феномена, а також про його

багатогранність і складну структурованість.

З огляду на визначення довідкових видань і словників, у сучасних умовах термін "потенціал" використовується в іншому розумінні, а саме: як ступінь потужності в якомусь ставленні, або як сукупність засобів, необхідних для чогось; як позначення можливостей і джерел, які наявні, і можуть бути використаними для досягнення певної мети, вирішення якогось завдання.

І. Підласий та С. Трипольська стверджують, що визначальною характеристикою педагога є його професійний потенціал. Не відокремлені від інших якостей творчість, підготовка, адаптація до конкретних умов, – зазначають автори, "не десятки інших конкретних якостей, а саме потенціал, як спроможність педагога професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати навчально-виховні проблеми є тут стрижневою характеристикою" [9, с. 88].

Емпатійний потенціал – це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта співчуття. У філософському плані розглядається як синтетична якість майбутнього педагога, що характеризує міру його можливостей співчувати, співпереживати майбутнім учням, що має суспільне значення. Його можна представити у вигляді сукупності сугестивних, перцептивних, прогностичних, експресивних здібностей. Можна констатувати, що феномен емпатійного педагогічного потенціалу характеризується проявами суто внутрішньої рефлексії, ніби припиняє просторове оточення і виводить майбутнього фахівця за його межі. Необхідно підкреслити, що емпатійний потенціал особистості як цілісність індивідуальної та соціальної особистості майбутнього вчителя початкової школи забезпечує його потребу в емпатійному саморозвитку та самореалізації. Ймовірність її прояву залежить від особистісної цілеспрямованості майбутнього педагога повною мірою реалізувати свої можливості, від ступеня її внутрішньої волі, від сформованості соціального почуття.

У процесі нашого дослідження стало необхідним співвіднести поняття "емпатійні здібності" та "емпатійна компетентність". У вітчизняній науці накопичений певний науковий досвід осмислення суті категорій "компетенція" і "компетентність" (А. Дахин, О. Лебедев, Г. Голуб, С. Раков, А. Баранників, О. Чуркова, О. Пометун, А. Хуторський та ін.), проте досі немає єдиного загальноприйнятого розуміння цих понять.

Тлумачення слова "компетентний" наводиться в словниках. У тлумачному словнику С. Ожегова компетенція визначається як "коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло повноважень, прав" [5, с. 289]. В "Новейшем энциклопедическом словаре" компетенція визначається як "коло повноважень якого-небудь органу, посадової особи; коло питань, в яких конкретна особа має знання, досвід" [4, с. 595]. Знання

засвоюються під час пізнавальної діяльності. Слід підкреслити, що підхід, заснований на компетенціях, ні в якому разі не принижує роль знання. Навпаки, знання є необхідними як для здійснення діяльності, так і для подальшого навчання, що є невід'ємним фактом життя в суспільстві, заснованому на знаннях, у яких доведеться жити. Уміння передбачає цілеспрямоване виконання дії, завдання [1]. У “Словнику іншомовних слів” подається таке його визначення: “компетентний” (латинське *competens, competentis* – належний, здатний) – обізнаний у певній галузі, що має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь” [11, с. 18]. Наведене вище визначення поняття “компетентний” показує, що головними у його характеристиці є знання й досвід у конкретній галузі чи професії. Компетенція – це загальна здатність, що базується на набутих вже знаннях, досвіді, цінностях, здібностях. Отже, “поняття компетенції не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості” [3, с. 187].

Таким чином, аналізуючи поняття “компетенція” і “компетентність”, М. Головань виокремлює, що:

– *компетенція* – деяка відчужена, наперед задана вимога до підготовки особистості (властивість або якість, потенційна здатність), наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності майбутнього вчителя початкової школи у певній сфері;

– *компетентність* же можна представити як оволодіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності та включає особисте ставлення до предмета і продукту діяльності.

Вищезазначене дає нам змогу виділити важливу відмінність між доволі часто синонімічно використовуваними поняттями “компетенція” і “компетентність”, а саме:

– компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них;

– компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї і предмета діяльності.

До основних груп компетенцій В. Бондар відносить такі:

соціальні – пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, в суспільному житті, в регулюванні конфліктів мирним шляхом, у функціонування й розвитку демократичних інститутів суспільства;

полікультурні – стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їх мови, релігії, культури тощо;

комунікативні – передбачають опанування важливим у роботі й суспільному житті усним і писемним спілкуванням, а також оволодіння кількома мовами;

інформаційні – зумовлені зростанням ролі інформації у сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, уміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію;

саморозвитку та самоосвіти – пов'язані з потребою й готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;

продуктивної, творчої діяльності – реалізуються у прагненні й здатності до раціональної діяльності [1, с. 187].

Отже, відмінність між поняттями “компетенції” та “компетентності” полягає в тому, що компетенція являє собою інституційне поняття, яке визначає статус будь-якої особи, коло її повноважень; а компетентність у свою чергу є поняттям функціональним.

Ми розглядаємо компетентність як інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, що обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмета і результату діяльності. “Компетентність” є системним поняттям, що має свою структуру, рівні, функції, своєрідні характеристики, властивості; компетентним можна стати, опановуючи певні компетенції і реалізуючи їх у досвіді конкретної діяльності.

Ю. Татур дає таке означення: “Емпатійна компетентність майбутнього вчителя початкової школи – це проявлені ним на практиці прагнення і готовність реалізувати свій потенціал для успішної продуктивної діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення” [10, с. 9].

Емпатійна компетентність майбутніх учителів початкової школи включає в себе здатність відчувати емоційні стани учнів, розуміння почуттів, потреб і цінностей школярів, чутливість до почуттів учнів; вміння будувати стосунки, що спрямовані на надання допомоги і підтримки, здатність відчувати і розуміти соціальні відносини, їх важливість; мати і висловлювати власну думку та пряме, відкрите вираження емоцій, але при цьому асертивне; здатність індукувати в школярів бажану поведінку та реакції, тобто впливати на інших людей, здатність отримувати перевагу у суперечці, пом'якшувати конфлікти, діяти і приймати рішення в умовах стресу; здатність формувати відносини та взаємодіяти з дітьми, педагогічним колективом; працювати для досягнення спільної мети, брати на себе

відповідальність за завдання та їх виконання, здатність працювати в колективі, вирішувати проблеми спільно; гнучкість в адаптації до змін у соціальному та навколишньому середовищах.

Таким чином, ключові компетентності вчителя початкової школи мають включати поряд із знаннями, вміннями та особистісним досвідом систему пізнавальних і практичних навичок, систему відношень до змісту майбутньої професійної діяльності, емоційно-ціннісні, етичні та естетичні складові особистісного смислу діяльності та достатній рівень власної професійної мотивації. Професійно-зорієнтовані компетентності за цих умов виступатимуть як ті, що гарантують достатній ступінь оволодіння студентами змістом художньо-педагогічної підготовки і відповідають вимогам державних стандартів.

Емпатійна культура майбутнього вчителя початкової школи перебуває сьогодні в центрі уваги наукових досліджень як неоднозначний особистісний і соціальний феномен. Внутрішнім джерелом емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи є взаємодія якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у конкретному професійному акті. На думку багатьох учених, які так чи інакше вивчали особистість вчителя та особливості її професійного самовираження, суспільство цілеспрямовано ускладнює вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів, адже хоче бачити в них не лише носіїв окремих педагогічних функцій, але й гармонійно розвинену соціально активну особистість зі сформованою емпатійною культурою.

Перспективи вирішення проблеми, що розглядалася, пов'язані зі всебічним вивченням компетентнісної парадигми з позицій культурологічного та акмеологічного підходів, подальшою розробкою та апробацією функціональних форм професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з урахуванням характерних особливостей їхнього впровадження в освітніх закладах різного соціокультурного призначення.

Використана література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К. : Либідь, 2005. – 262 с.
2. Василенко П. М., Васильченко В. С., Галицький В. М. Словник-довідник соціального працівника : навч. посіб. – К. : ППКДСЗУ, 2007. – 322 с. – С. 223.
3. Головань М. С. Компетенція і компетентність: Досвід теорії, теорія досвіду. [електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf
4. Новейший энциклопедический словарь. – М. : “Изд-во АСТ”; “Изд-во Астрель”; ООО “Транзиткнига”, 2004. – 1424 с. – С. 595.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с. – С. 289.
6. Палій А. А. Диференціальна психологія. – 2010. [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15950210/psihologiya/diferentsialna_psihologiya_zdibnostey#318

7. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с. – С. 263-293.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. – М. : АН СССР, 1957. – 328 с. – С. 290.
9. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с. – С. 290.
10. Современный толковый словарь русского языка / сост. Л. Прокофьева. – СПб. : Норинт, 2005. – 960 с. – С. 9.
11. Словник іншомовних слів. – Головна редакція УРЕ АН Української РСР. – 1974. – 776 с.
12. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с. – С. 18.

САКАЛЮК Е. П. Теоретический анализ понятий исследования проблемы формирования эмпатийной культуры будущего учителя начальной школы.

В статье осуществлен теоретический анализ понятий “эмпатийные способности”, “эмпатийный потенциал”, “эмпатийная компетентность”. Приведен перечень различных видов эмпатийных способностей. Раскрыта сущность эмпатийного потенциала как проявления внутренней рефлексии. Выделенное различие между терминами “компетенция” и “компетентность”. Доказана необходимость формирования базовых понятий эмпатийной культуры будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: способности, потенциал, профессиональный потенциал, компетенция.

SAKALYUK E. P. Theoretical analysis of basic concepts of research problems of forming the future of culture empathetic primary school teachers.

The article presents the theoretical analysis of the concepts of “empathy ability”, “empathetic potential”, “empathetic competence”. Lists the various types of empathy abilities. The essence of empathy potential as a manifestation of inner reflection. Highlighted the difference between the terms “competence” and “competence”. The necessity of forming the basic concepts of empathy culture of the future elementary school teachers.

Keywords: ability, potential, professional capacity, competence.

УДК 378.14

Семененко І. Є.
Харківський національний
автомобільно-дорожній університет

**ЕЛЕМЕНТИ ЕТАПУ АДАПТАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО
СУПРОВОДУ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Розглядається технологія педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів ВТНЗ. Технологія містить три етапи: адаптації, інтенсифікації та ідентифікації. Обґрунтовано сутність етапу адаптації.

У статті подано короткий аналіз елементів технології педагогічного супроводу. Технологія висвітлюється як ресурс ефективної організації процесу адаптації. Без цього